

УДК 330.322.21

Ваніна Н.М.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри економіки та організації виробництва**Первомайського політехнічного інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена необхідності модернізації, зростанню конкурентоспроможності та виживанню української економіки в посткризовий період. Здійснення ефективної структурної перебудови вітчизняної економіки за рахунок зростання інвестицій в інноваційні сфери, сприяє прискореному розвитку народногосподарського комплексу країни і підвищенню середнього рівня життя населення. Дослідження світового досвіду шляхів ефективної модернізації, дозволить зменшити залежність рівня і темпів соціально-економічного розвитку країни від одержуваних доходів, внаслідок експорту сировинних ресурсів, покращиться імідж України.

Ключові слова: модернізація, структурна перебудова економіки, іноземні інвестиції, індустріалізація, технічне переозброєння, конкурентоспроможність, економічна ефективність, економічне зростання.

Ваніна Н.М. МОДЕРНИЗАЦИЯ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

Статья посвящена необходимости модернизации, росту конкурентоспособности и выживанию украинской экономики в посткризисный период. Осуществление эффективной структурной перестройки отечественной экономики за счёт роста инвестиций в инновационные сферы, способствует ускоренному развитию народнохозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни населения. Исследование мирового опыта путей эффективной модернизации, позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов, вследствие экспорта сырьевых ресурсов, улучшится имидж Украины.

Ключевые слова: модернизация, структурная перестройка экономики, иностранные инвестиции, индустриализация, техническое перевооружение, конкурентоспособность, экономическая эффективность, экономический рост.

Vanina N.M. MODERNIZATION OF UKRAINIAN ECONOMY POST-CRISIS

The article is devoted to the need to modernize as the basis of successful development, the growth of competitiveness and survival of the Ukrainian economy in the post-crisis period, on the basis of scientific research. Implementation of effective restructuring of the domestic economy by increasing investment in innovation, helping to accelerate the development of national – economic complex of the country and improve the average standard of living of the population. The study of international experience ways to effectively upgrade will reduce the dependence of the level and pace of socio-economic development of the income received, due to the export of raw materials, improve the image of Ukraine, and really implement the restructuring of the domestic economy.

Keywords: modernization, restructuring of the economy, foreign investment, industrialization, modernization, competitiveness, economic efficiency, economic growth.

Постановка проблеми. Здійснення ефективної структурної перебудови вітчизняної економіки за рахунок зростання інвестицій в інноваційні сфери для прискореного розвитку народногосподарського комплексу країни і підвищення середнього рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою структурної перебудови економіки України в посткризовий період працювали такі відомі вчені, як Д. Богиня та Г. Волинський (абстрагували такі аспекти глобалізації, як формування міжнародного стандарту життя і поширення системи цінностей, притаманної найбільш розвинутих і багатим країнам), О. Богусловський (розглядав механізми розв'язання економічних суперечностей в перехідній економіці), Г. Рожкова (досліджувала реструктуризацію економіки України в умовах трансформаційних процесів сучасного світу) [1; 2; 6].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження світового досвіду шляхів ефективної модернізації і прогресивної структурної перебудови економіки, для забезпечення стійкого економічного зростання та пошуку можливих шляхів їх вирішення. Теоретичну і методологічну основу наукового пошуку складають праці вітчизняних та закордонних вчених в області перебудови економіки України, а також статистичні та аналітичні дані.

Модернізація, технічне переозброєння і прогресивна структурна перебудова української економіки на основі використання новітніх інноваційних технологій (у т. ч. нанотехнологій, біотехнологій тощо) є най-

важливішими умовами ефективного інноваційного розвитку країни та зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Все це дозволить зменшити залежність рівня і темпів соціально-економічного розвитку країни від одержуваних доходів внаслідок експорту сировинних ресурсів і дійсно здійснити структурну перебудову вітчизняної економіки, про необхідність якої йдеться вже дуже давно. Важливо також і те, що в результаті цього покращиться імідж України, який досі ототожнюють із сировинним придатком. Таким чином, у цілому світовий досвід свідчить про те, що зростання інвестицій в інноваційні сфери економіки сприяють прискореному розвитку народногосподарського комплексу країни і підвищенню середнього рівня життя населення.

Так, наприклад, українська металургія та машинобудівна галузі зможуть посісти належне конкурентне місце у світі і Європі за умови інноваційного шляху розвитку. Лише таким чином можна змінити сировинний вектор збути на зовнішніх ринках на високотехнологічний і уберегти внутрішній ринок від зростання імпорту. Але зараз виробничі процеси здійснюються на технологічній базі, сформованій головним чином багато років тому.

Однак, незважаючи на те, що про необхідність модернізації як основи зростання конкурентоспроможності української економіки говориться давно, реальні результати цього процесу ще дуже далекі від необхідних стандартів. Недостатньо високі темпи цього процесу пов'язані з низкою факторів, у тому числі з монопольним ефектом ряду сировинних га-

лузей здійснюються недостатньо високими темпами, обмеженими ресурсами та резервами модернізації.

Досвід держав, ефективно модернізувати свою економіку, свідчить про те, що нерідко найважливішою умовою успішної модернізації є іноземні інвестиції. Наприклад, у Китай не одне десятиліття вкладаються значні кошти з-за кордону (тільки з США в останній час надійшли десятки млрд доларів).

Проте в Україні, незважаючи на всі зусилля, на жаль, іноземні інвестиції не зіграли тієї ролі, яку від них очікували. В умовах світової фінансово-економічної кризи можливості використання зарубіжних інвестицій, як одного з найважливіших джерел здійснення модернізації та структурної перебудови української економіки ще більш скоротилися, так як значно зменшилися обсяги наявних на міжнародному фінансовому ринку вільних грошових коштів. Крім того, слід мати на увазі, що використання зарубіжних джерел як основи модернізації народногосподарського комплексу поряд з очевидними позитивними наслідками мають і негативні.

Так, наприклад, нові індустріальні країни: Аргентина, Бразилія і Мексика для здійснення індустріалізації і технічного переозброєння своїх економік, переважно в 70-ті роки ХХ століття, здійснили позички величезних фінансово-кредитних коштів – у підсумку кожна країна в цілому залишилась винна більше 100 млрд доларів, а разом ці три держави залишилась винні розвиненим країнам більше 330 млрд доларів [4]. Внаслідок цього ці країни впродовж останніх десятиліть були найбільшими в світі боржниками, через що в них нерідко спостерігалася висока інфляція, значна девальвація національної валюти, соціально-економічна і політична нестабільність.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності продукції та економічної ефективності української економіки велике значення має розробка теоретичних проблем вивчення впливу структурної перебудови і технічного переозброєння виробництва на зростання його ефективності при ринкових відносинах.

Проблемами економічного зростання, виявлення різних стадій, етапів економічного розвитку займалися багато великих вітчизняних та зарубіжних вчених. Поряд з широко відомими у нас в країні формаційним і цивілізаційним підходами, за кордоном багато уваги приділяється й іншим науковим концепціям, наприклад процесу руху економіки від аграрної до індустріальної і постіндустріальної стадій.

Економічне зростання являє собою рух в бік ускладнення джерел конкурентних переваг і зміцнення позицій у високоефективних галузях і сегментах народногосподарського комплексу. Даний процес супроводжується швидким зростанням ефективності всієї економіки. Рівні економічного розвитку різних країн можна представити у вигляді ряду стадій розвитку конкуренції. Ці стадії розрізняються за специфічними джерелами досягнення конкурентоспроможності на світовому ринку, а також за видами і ступенями розвитку успішно функціонуючих галузей.

Виділяють чотири, особливі, стадії конкурентоспроможності національної економіки, що відповідають чотирьом основним русійним силам, або стимулам, які визначають її розвиток в різні періоди часу, – це чинники виробництва, інвестиції, нововведення і багатство. На трьох перших стадіях відбувається зростання конкурентоспроможності національної економіки, що, як правило, поєднується з ростом добробуту. Четверта стадія означає поступове уповільнення зростання і в кінці спад. У відповідності з даним підходом здійснюють класифікацію окремих

країн за рівнем конкурентоспроможності їх індустрії у світовому господарстві.

Жодна країна, по суті, не минула першу з перерахованих чотирьох стадій розвитку економіки, тобто стадії розвитку конкурентоспроможності на основі факторів виробництва. У даний час на цій стадії знаходяться майже всі країни, що розвиваються, а також постсоціалістичні країни (у тому числі і Україна). Те ж саме можна сказати про деякі країни (Канада, Австралія) з високим рівнем добробуту, що володіють значними природними багатствами.

Оскільки Україна знаходиться в даний час на першій стадії, охарактеризуємо її докладніше. На даній стадії практично всі національні галузі, успішно діючі на світовому ринку, досягають своїх переваг у конкурентній боротьбі майже виключно завдяки основним факторам виробництва: природним ресурсам або надлишковій та дешевій робочій силі. Економіка на цій стадії вельми чутлива до світових економічних криз і змін валютних курсів, які призводять до коливань попиту і відносних цін. Вона також виявляється надзвичайно вразливою в разі втрати наявних факторів і лідерства галузей які швидко змінюються. Як свідчить світовий досвід, володіння великими запасами природних ресурсів хоча і може забезпечити високий дохід на душу населення протягом досить тривалого періоду, але воно не є достатньою підставою для стійкого зростання ефективності економіки. Тому лише деякі країни зуміли подолати цю першу стадію факторів виробництва.

На другій стадії конкурентна перевага економіки базується на готовності та здатності національних фірм до агресивного інвестування. Фірми вкладають кошти в сучасне, ефективне обладнання і технологію, які можна придбати на світовому ринку. Інвестиції також спрямовуються на покупку ліцензій і створення спільних підприємств. Причому, нерідко придбані техніка і технології на покоління відстають від кращих світових зразків, так як лідери міжнародної конкуренції намагаються не провадити техніку останнього покоління. У післявоєнний період на другу стадію вдалося перейти Японії і пізніше – Південної Кореї. В економіці Тайваню, Сінгапуру, Іспанії присутні лише деякі ознаки досягнення стадії інвестицій, причому не всі країни, що розвиваються в цьому напрямку, досягають успіху [4].

Україна теж пішла цим шляхом, проте поки великих успіхів добитися їй не вдалось. Наведемо деякі факти.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну в 2013 році становив 2,86 млрд доларів, що удвічі менше від показника 2012 року в 6,013 млрд доларів.

Станом на 1 січня 2014 року обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку України з початку інвестування, становив 58,157 млрд доларів.

Зокрема, у четвертому кварталі 2013 року порівняно з третім кварталом чистий приплив інвестицій становив 1,592 млрд доларів, а кількість країн-інвесторів знизилася на 2 – до 136 країн.

На кінець року основними інвесторами України залишаються такі країни, як Кіпр – 19,036 млрд доларів, Німеччина – 6,292 млрд доларів, Нідерланди – 5,562 млрд доларів, РФ – 4,287 млрд доларів, Австрія – 3,258 млрд доларів, Велика Британія – 2,714 млрд доларів, Британські Віргінські острови – 2,494 млрд доларів, Франція – 1,826 млрд доларів, Швейцарія – 1,325 млрд доларів, Італія – 1,268 млрд доларів. На ці країни припадає майже 83% від загального обсягу прямих інвестицій.

Крім того, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, направлених в українську промисловість, становить 18,013 млрд доларів, або 31% від їх загального обсягу, в установи фінансової і страхової діяльності – 15,349 млрд доларів, або 26,4%, на підприємства торгівлі і ремонту автотранспорту – 7,56 млрд доларів, або 13%, у ринок нерухомості – 4,371 млрд доларів, або 7,5%, у наукову і технічну діяльність – 3,448 млрд доларів, або 5,9% [3].

На наш погляд, набагато ефективніше для України вибрати інший шлях – перейти з першої відразу на третю стадію, тим більше що такий досвід у світовій практиці вже є. Хороший приклад тому – Італія, де зазнали невдачі всі спроби слідувати інвестиційної моделі розвитку. У післявоєнний період Італія зробила стрибок від першої стадії факторів відразу до третьої стадії нововведень. За темпами зростання економіки вона поступалася лише Японії [5]. Здатність економіки уникнути другої стадії інвестування і, тим часом, успішно розвиватися вимагає наявності в історичному минулому країни тривалих періодів індустріальної активності.

Але все це мало місце в історії не тільки Італії, але і України. Однак Україна ще далека від реалізації амбітних планів бути рівною серед інноваційно розвинених країн.

У списку найбільш інноваційних країн планети, який був оприлюднений на початку 2013 року агентством Bloomberg, Україна посіла лише 42 місце. При цьому агентство Bloomberg розглянуло показники понад 200 країн і суверенних регіонів, щоб визначити їхній інноваційний фактор. Остаточний список було скорочено до 96, з якого вибрано 50 [7].

Таким чином, українська економіка, спираючись на основні чинники, через визначений період може безпосередньо перейти до третьої стадії нововведень, минаючи другу стадію інвестування. Дійсно, однією з особливостей третьої стадії нововведень є те, що національні фірми не тільки застосовують і покращують іноземну техніку і технологію, але й створюють нові. В Україні, ще в соціалістичний період, було чимало галузей і видів виробництва, що займають провідні позиції в світі за рівнем технічної оснащеності. Наша країна за деякими параметрами вже знаходиться на третій стадії.

Завершуючи розгляд проблеми про вибір можливих шляхів подальшого розвитку України, необхідно ще раз констатувати, що природний, звичайний для багатьох країн варіант переходу від першої стадії факторів до другої стадії інвестування у нас, як вже було показано, не здійснюється. Головною причиною цього являється, швидше за все, боязнь західних бізнесменів вкладати великі капітали в нестабільну українську економіку. До того ж не слід забувати, що вливання у великих масштабах інвестицій з-за кордону зазвичай поряд з позитивними призводять і до негативних наслідків, насамперед до зростання зовнішньої заборгованості, тягар якої, як правило, лягає на населення. У цьому зв'язку більш кращим є шлях переходу від першої стадії факторів відразу до третьої стадії нововведень, минаючи другу стадію інвестування, тим більше що вже схожий стрибок України доводилося долати – процес індустріалізації в післяреволюційний період, а на даний час в Україні до того ж є чимало новітніх наукоємних виробництв. Від запропонованого варіанта розвитку особливо виграють регіони з традиційно високим наукоємним потенціалом.

Вищезазначене, однак, зовсім не означає, що взагалі слід відмовитись від зарубіжних інвестицій, але, по-перше, завжди слід враховувати їх ефективність

та інноваційну новизну і, по-друге, основну ставку в будь-якому випадку доведеться робити на внутрішні резерви і джерела.

На сьогоднішні внутрішні ресурси для здійснення модернізації української економіки слід шукати, на наш погляд, у більшому використанні одержуваних доходів у сировинних секторах на загальноекономічні цілі за рахунок збільшення рентних платежів, у введенні прогресивної шкали оподаткування на доходи, у всілякої економії державних коштів, а також в більш активному залученні в реальні сектори економіки фінансових ресурсів, наявних у населення. Все це потребує радикальної зміни системи господарського права, оподаткування, а також введення посиленого державного регулювання суспільного розвитку. Дуже важливо також збільшити державне фінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень, а також дослідно-конструкторських розробок (слід враховувати, що наукомісткі технології та виробництво, також як і вся сфера науково-технічного прогресу (далі – НТП), постійно дорожчають, що є об'єктивною світовою тенденцією).

У цьому зв'язку не зайвим буде нагадати і про те, що провідні в технологічному плані сучасні держави, такі як Японія і Південна Корея, ще в середині ХХ століття були вельми відсталими. Успіхи і Японії, і Південної Кореї (починаючи з 80-х років ХХ століття ці країни демонстрували найвищі темпи зростання ВВП у світі) значною мірою пов'язані з високою нормою нагромадження капіталу, особливо починаючи з 60-х років (ця норма досягала 25% від обсягу національного доходу, що дуже багато).

Така висока норма нагромадження капіталу значною мірою була обумовлена політикою всебічної економії, яка проводилась урядами цих країн у той період часу. Подібний варіант господарської політики слід проводити і в Україні сьогодні.

Зростання норми накопичення капіталу, необхідної для здійснення модернізації та технічного переозброєння української економіки, можна досягти також і шляхом створення розгалуженої системи державного стимулювання науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (далі – НДДКР), у тому числі на основі введення на підприємствах обов'язкових нормативів впровадження новітніх технологій (нагадаємо, що останнім часом коефіцієнти вибуття і оновлення основних фондів істотно знизилися порівняно з соціалістичним періодом) [3].

З метою концентрації фінансових ресурсів на проривних напрямках інноваційного розвитку Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначено стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності [5]. Для реалізації стратегічних пріоритетів Урядом України затверджено середньострокові пріоритети інноваційної діяльності загальнодержавного та галузевого рівнів на 2012–2016 роки. Їх визначено за результатами прогнозно-аналітичних (форсайтних) досліджень з урахуванням світових технологічних тенденцій. На Держінформнауки України покладено завдання щодо забезпечення моніторингу реалізації пріоритетів.

При визначенні факторів та умов здійснення модернізації слід враховувати її багатоваріантний характер. Так, варіанти технічного переозброєння економіки, пов'язані з процесом індустріалізації, перш за все, можуть відрізнятися терміном та часом реалізації. Як відомо, виділяють три варіанти індустріалізації:

1) ставка робиться на розвиток легкої та харчової промисловості (так званий капіталістичний варіант індустріалізації);

2) ставка робиться на розвиток важкої промисловості (соціалістичний варіант індустріалізації);

3) варіант індустріалізації, коли немає чіткої спрямованості на розвиток якоїсь однієї групи галузей промисловості. Як правило, ставка на капіталістичний варіант індустріалізації призводить до більш довгого терміну технічного переозброєння економіки в порівнянні з соціалістичним варіантом індустріалізації. Крім виділення різновидів індустріалізації, пов'язаних з внутрішніми факторами, виділяють два типи – експортоорієнтованих та імпортозамінних варіантів індустріалізації, пов'язаних із зовнішніми факторами.

В Україні також можна запропонувати розглянути різні варіанти модернізації економіки: від ставки на високі технології і переважне інвестування в наукоємні виробництва, до іншого сценарію, де акцент робиться на першочерговий розвиток цивільних галузей, споживчого сектору, ресурсозберігаючих технологій переважно традиційного типу. В останньому випадку розвиток споживчого сектору становиться потужним стимулятором для розвитку інвестиційного сектора, однак, цей шлях більш тривалий з точки зору входження в постіндустріальну епоху. На наш погляд, в Україні повинен бути реалізований якийсь середній варіант у вигляді своєрідної суміші елементів цих двох крайніх варіантів модернізації, тобто у вигляді раціонального поєднання елементів різних технологічних укладів.

Вибір того чи іншого варіанту модернізації економіки залежить від багатьох факторів: потенціалу країни, ступеня його технологічного розвитку, зовнішньоекономічної ситуації та багатьох інших. Так, згадаємо, що у зв'язку зі складною зовнішньополітичною ситуацією, що склалася в 30-ті роки ХХ століття, в СРСР як необхідний і єдино можливий в той важкий час був обраний прискорений варіант індустріалізації, коли ставка була зроблена на переважний розвиток важкої промисловості та військово-промисловий комплекс.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Враховуючи, що в даний час Україна відноситься до групи так званих «наздоганяючих» країн, доцільно обрати модель модернізації з порівняно невеликим терміном її здійснення, тому що в протилежному випадку розвинені країни у своєму техніко-економічному розвитку знову підуть далеко вперед, а Україна знову опиниться на периферії розвинутого світу. Причому оскільки особливих інвестицій з-за кордону найближчим часом чекати не доводиться, ставку до-

ведеться зробити переважно на внутрішні резерви і чинники. У цих умовах сировинний сектор повинен зіграти роль точок зростання, ядра [1], локомотива розвитку всієї української економіки.

Для цього періоду характерна дія так званого структурного парадоксу, так як поліпшення галузевої структури економіки в майбутньому можна буде досягти лише при тимчасовому її погіршенні, у зв'язку з неминучим збільшенням частки ВВП, що припадає на видобувні галузі та виробництва. При цьому ставка повинна бути зроблена на жорсткі заходи державного регулювання економіки, бо класичні ліберальні методи монетарного типу в умовах «наздоганяючої» економіки ще більш віддаляють в цілому рівень розвитку українського НТП від світового рівня.

При виборі оптимальної моделі модернізації української економіки може допомогти розробка загальної теорії модернізації економіки, в якій на основі вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду, здійснення технічного переозброєння та структурної перебудови економіки будуть виявлені типи і моделі модернізації, запропоновані підходи до класифікації різних інновацій (доцільно виділяти інновації екстенсивного та інтенсивного типу [2]), а також визначення умов, особливостей та факторів вибору оптимальної моделі модернізації в різних країнах. Якнайшвидше розвиток основних положень і законностей загальної теорії модернізації дозволить створити методологічну основу для розробки ефективного варіанту технічного переозброєння та структурної перебудови вітчизняної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богиня Д., Волинський Г. Структурна перебудова економіки України в умовах глобалізації та інформатизації / Д. Богиня, Г. Волинський // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 19–28.
2. Богусловський О. В. Механізми розв'язання економічних суперечностей в перехідній економіці / О. В. Богусловський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 2. – С. 20–25.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.gov.ua.
4. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. – К.: Фенікс, 2011.
5. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96: за станом на 15.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Рожкова Г. С. Реструктуризація економіки України в умовах трансформаційних процесів сучасного світу / Г. С. Рожкова // Вісник міжнародних відносин. – Вип. 19. – 2001. – С. 40–41.
7. The Global Competitiveness Report 2011–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf